

Karlík, Petr

Semilexikální kategorie

In: Karlík, Petr. *Gramatika a lexikon češtiny*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2014, pp. 81-84

ISBN 978-80-210-6845-2; ISBN 978-80-210-6848-3 (online : Mobipocket)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/130622>

Access Date: 23. 03. 2025

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Semilexikální kategorie

Termínem semilexikální kategorie se v rámci generativní gramatiky hlásící se k lexikalistické hypotéze označují syntaktické kategorie kombinující rysy, které mají lexikální kategorie, a rysy, které mají funkční kategorie. Idea se objevuje už u Rosse (1972) a pak hlavně u Emondse (1985, 2000, 2004); termín *semi-lexical category* užívá van Riemsdijk (1998), termín *hybrid category* pro též koncept Haegeman(ová) (2005); v české lingvistice se termín hybridní kategorie používá jako ekvivalent angl. termínu *mixed category*, jímž se referuje k jinému, i když podobnému jevu, totiž ke kategoriím kombinujícím rysy dvou lexikálních kategorií; viz Hybridní kategorie.

Čítankovým případem semilexikální kategorie jsou holandské (a německé) *Direct Partitive Constructions*:

- (1) *een plak kaas* (van Riemsdijk, 1998)
Det plátek sýra

V těchto nominálních konstrukcích jsou dvě N, ale celá konstrukce ukazuje chování jedné projekce. N2 (*kaas*) se nechová jako samostatná syntaktická projekce DP v pozici komplementu N1 (*plak*):

(a) selekce je mezi slovesem a buď N1 (2), nebo N2 (2a):

- (2) *Zij hebben [een schaal gebakjes] omgestoten* ('převrátili misku pečiva' = převrátili misku)
(2a) *Zij hebben [een schaal gebakjes] gegeten* ('snědli misku pečiva' = snědli pečivo)
(b) N1 i N2 mají stejný pád udělený předložkou (3), nebo slovesem (3a):

- (3) *nach [zwei Flaschen rotem Wein]*
po [dvě láhve-DAT červené-DAT víno-DAT]
(3a) *Ich habe [eine Kiste Kubanische Zigarren] bestellt*
[Det-ACC krabice-ACC kubánské-ACC cigarety-ACC] objednal
(c) N2 nemůže mít funkční hlavu typu Det/Quant:

- (4) *een fles (*deze) wijn*
 Det láhev (to) víno
een stapel (*alle) publicaties van Halle
 Det hromada (všechny) publikace od Hallea

Obě N tedy nejsou lexikální N, protože v konstrukci je jen jedna lexikální hlava N: N1 je součástí funkční domény rozšířené nominální projekce. Proto třída N, která může být N1, je uzavřená. N1 má ale řadu nominálních vlastností: může být hlavou relativní věty a může být modifikováno atributivním adjektivem. N1 tedy není ani pravá lexikální hlava (tedy není to čistá lexikální kategorie N) ani to není pravá funkční hlava, je to něco mezi, tedy semilexikální kategorie, resp. semilexikální hlava; srov. i důležitou knihu Corver & van Riemsdijk (2001).

Jako semilexikální kategorie byly analyzovány v různých jazycích různé kategorie. V nominální doméně se za semilexikální kategorie považují např. klasifikátory (*talíř polévky*) a kvantifikátory (*moře piva*). Ve verbální doméně sem patří tzv. lehká slovesa (*být, mít, dělat aj.*), modální slovesa, fázová slovesa, slovesa pohybu v tzv. *inflected construction* (v italských dial., v americké angl. a ve švédštině slovesa pohybu v konstrukcích s dvěma flektivními tvary sloves, typu *I go buy bread*; srov. Cardinaletti(ová) & Giusti(ová), 2001), tzv. sériová slovesa (v některých afrických a asijských jazycích slovesa tvořící konstrukci, v níž dvě nebo více sloves tvoří jeden predikát, aniž by některé bylo zapuštěno do jiného z nich, srov. Aikhenvald(ová) & Dixon, 2006), italské sloveso *sembrare* „zdát se“ v konstrukci s vystoupavší klitikou typu *Non lo sembra capire* (Haegeman(ová), 2005, Wurmbrand(ová), 2004). Za semilexikální kategorie se pokládají taky (některé) předložky (viz Lexikální kategorie).

Existuje několik vlivných analýz semilexikálních kategorií, většinou v nich ovšem není řečeno nebo z nich s jistotou odvoditelné, zda analyzují semilexikální kategorii jako třetí kategorii, vedle lexikálních a funkčních kategorií, nebo jinak a jak. Jasně status semilexikálních kategorií formulují např. Cardinaletti(ová) & Giusti(ová) (2001) a Haegeman(ová) (2005), pro něž jsou semilexikální kategorie lexikální kategorie přidávané do struktury jako funkční hlava; je to linie spojená s Cinquem (2001). Emonds (2000, 2001) tvrdí, že semilexikální hlavy jsou ty N, V, A a P, které nemají čistě sémantické rysy (v angl. *people, thing, do, get, much, so, by, of aj.*); v Emondsově teorii jde tedy o lexikální kategorie ze syntaktikonu (viz Lexikální kategorie). Velký rozdíl mezi cinqueovskou a emondsovskou linií analýz je v tom, že Cinque navrhuje „hluboké struktury“ (obsahují více hlav, z nichž jedna je lexikální a ostatní tvoří šablonu funkčních projekcí), zatímco Emonds navrhuje „mělké“ struktury (obsahují více hlav, z nichž pouze jedna, nejperifernější, může být realizována, a to jako lexikální kategorie).

V češtině věnovala v kontextu analýz semilexikálních kategorií pozornost Veselovská (2001) tzv. pseudopartitivním konstrukcím, tj. nominálním strukturám obsahujícím kvantifikující element (Q) a jméno (N). Na základě různých vlastností, které ukazují tyto nominální struktury, rozlišuje 4 typy kvantifikujících elementů:

(a) NQ, tj. otevřená třída lexikálních jmen s kvantifikujícím rysem (*skupina, řada...*), která jsou lexikální hlavou DP, přičemž toto N má DP komplement v genitivu;

(b) QN, tj. uzavřená třída jmen s významem „group of“ jako *trocha, fůra, pár, hromada, spousta, řada* a několik dalších, přičemž za Q_N následuje N^{Max} v Sg. u nepočítatelných jmen, v Pl. u počítatelných jmen;

(c) QGen, tj. uzavřená třída existenčních kvantifikátorů jako *mnoho, málo, dost, hodně, kolik* a jejich deriváty jako *pramálo, několik* aj., přičemž za těmito Q_{Gen} následuje N^{Max} s nepočítatelným jménem v Sg. nebo s počítatelným jménem v Pl., a taky číslovky od *pěti* výše, přičemž za těmito Q_{Gen} následuje N^{Max} s počítatelným jménem v Pl.;

(d) $Q_{A(dj)}$, tj. uzavřená třída obecných kvantifikátorů jako *všichni, oba* a číslovky *dvě, tři a čtyři*, přičemž za číslovkami a za *všichni* následuje N^{Max} s počítatelným jménem v Pl., za *všichni* taky N^{Max} s nepočítatelným jménem v Sg.

Rozdíl mezi (a)–(d), který se projevuje v morfosyntaxi vlastnostmi, které autorka ukazuje, je vysvětlitelný právě na základě toho, že (a) má plné nominální vlastnosti, zatímco v (b)–(d) míra nominálních vlastností klesá, (b)–(d) jsou tedy analyzovatelné jako semilexikální kategorie: (b) a (c) jako Q / N, (d) jako Q / Adj, tedy jako kategorie, které na rozdíl od lexikálních kategorií N a A mají sémanticky omezený soubor rysů.

Dalším kandidátem na semilexikální kategorie jsou slovesa typu *stačit*, která mají vlastnosti lexikální kategorie V (jako morfologické (flexi), tak syntaktické (selekce InfP)), ale struktura (5) ukazuje rysy typické pro semilexikální kategorie:

(5) *Dědeček stačí pálit trávu*

(5) se chová buď jako struktura obsahující dvě lexikální V, z nichž jedno je v infinitivu, tedy jde o strukturu biklauzální, nebo jako struktura obsahující jedno lexikální V v infinitivu, a tedy V *stačit* nemá vlastnosti lexikální kategorie V, nýbrž funkční kategorie, a jde tedy o strukturu monoklauzální (a V + V tvoří „komplexní sloveso“). Proto např. struktury typu (5) v některých ideolektech dovolují dlouhé pasivum, tj. V *stačit* se chová jako funkční kategorie (*Tráva_i se stačí pálit t_i* – podobně jako *Tráva_i se bude pálit t_i* × **Tráva_i se zkusí/slíbí pálit t_i*), nebo jen pasivum V *stačit*, tj. V *stačit* se chová jako lexikální kategorie (*Stačí se pálit trávu* – podobně jako *Zkusí se pálit trávu* × **Bude se pálit trávu*). Vlivná analýza monoklauzálních struktur obsahujících dvě V je spojena

s konceptem restrukturační (např. Cinque, 2001 a jinde, aj. před ním a po něm). Existují dvě různé analýzy, resp. dvě doplňující se analýzy (Wurmbrand(ová), 2004): v jedné je restrukturující V funkční hlava, která se kombinuje s lexikálním V v infinitivu, ve druhé je restrukturující V lexikální sloveso, jehož komplementem je VP s V v infinitivu. V češtině se restrukturační věnovala zvl. Medová (2001) a Karlík & Veselovská (2009) v rámci analýzy infinitivu. Kyncl (2008) pak analyzuje jako semilexikální kategorie i česká modální slovesa.

Základní literatura

- AIKHENVALD, A. Y. & R. M. V. DIXON. (eds.) *Serial Verb Constructions: a Cross-linguistic Typology*, 2006.
- CARDINALETTI, A. & G. GIUSTI. "Semi-lexical" Motion Verbs in Romance and Germanic. In Corver, N. & H. van Riemsdijk (eds.), *Semi-lexical Categories*, 2001, 371–414.
- CINQUE, G. 'Restructuring' and Functional Structure. In Brugè, L. (ed.), *University of Venice Working Papers in Linguistics* 11, 2001, 45–127.
- CORVER, N. & H. VAN RIEMSDIJK. (eds.) *Semi-lexical Categories*, 2001.
- EMONDS, J. E. *A Unified Theory of Syntactic Categories*, 1985.
- EMONDS, J. E. *Lexicon and Grammar: the English Syntacticon*. Berlin: de Gruyter 1985. Mouton de Gruyter 2000.
- EMONDS, J. E. The Flat Structure Economy of Semi-Lexical Heads. In Corver, N. & H. van Riemsdijk (eds.), *Semi-lexical Categories*, 2001, 23–66.
- HAEGEMAN, L. Functional Heads, Lexical Heads and Hybrid Categories. In Broekhuis, H. & N. Corver ad. (eds.), *Organizing Grammar. Linguistic Studies in Honor of Henk van Riemsdijk*, 2005, 152–161.
- KARLÍK, P. & L. VESELOVSKÁ. Infinitive Puzzle. In Dočekal, M. & M. Ziková (eds.), *Czech in Formal Grammar*. München: Lincom 2009, 197–213.
- KYNCL, J. *Semi-lexical Heads in Czech Modal Structures*. PhD. dis., Univ. of Wolverhampton 2008.
- MEDOVÁ, L. *Restructuring in Czech*, MA dis., University of Tromsø 2001.
- ROSS, J. R. The Category Squish: Endstation Hauptwort. *Papers from the Annual Regional Meeting of the Chicago Linguistic Society* 8, 1972, 316–328.
- VESELOVSKÁ, L. Agreement Patterns of Czech Group Nouns and Quantifiers. In Corver, N. & H. van Riemsdijk (eds.), *Semi-lexical Categories*, 2001, 273–320.
- WURMBRAND, S. Two Types od Restructuring: Lexical vs. Functional. *Lingua* 114, 2004, 991–1014.